

4. Князев В. С., Мартиненко В. В. Філософія науки. Київ : НАДУ, 2019. 232 с.
5. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Київ : ПАРАПАН. 2003. 240 с.
6. Латур Б. Ми ніколи не були сучасними / пер. з фр. П. Біласа. Київ : Ніка-Центр, 2018. 208 с.
7. Рейман Т. Наука у цифрову епоху: виклики відкритості. Львів : УКУ, 2021. 112 с.
8. Хабермас Ю. Пізнання та інтерес / пер. з нім. В. Купліна. Київ : Либідь, 2004. 320 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-578-8-24>

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ЗДАТНОСТІ СВІДОМОСТІ ДО ТРАНСЦЕНДЕНЦІЇ МЕЖ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Моргун О. А.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри професійної та соціально-гуманітарної освіти
Криворізький національний університет
м. Кривий Ріг, Україна*

Сучасні методологічні підходи до аналізу свідомості демонструють трансформацію традиційних уявлень про її функцію як інструменту пасивного відображення об'єктивної реальності. У класичній гносеологічній парадигмі свідомість розглядали переважно як здатність до ідеального відображення – умовного «копіювання» або «фотографування» дійсності незалежно від волі, намірів чи творчої активності суб'єкта. Однак розвиток науки, зокрема у сферах когнітивних досліджень, феноменології, системного та постнекласичного підходів, поставив під сумнів репродуктивний характер свідомості, акцентуючи на її активній, конструктивній та трансцендентній природі.

Відповідно до сучасних філософсько-методологічних концепцій, ідеальність свідомості набуває атрибутивного статусу, що передбачає її здатність встановлювати зв'язки та відношення між об'єктами навіть поза межами простору й часу. Така властивість дозволяє свідомості інтегрувати різномірні рівні реальності – від мікро-, макро- та мега-структур до матеріально-природної, соціальної та ментально-духовної

сфер буття. Більше того, ідеальність свідомості охоплює сфери, пов'язані з різними формами та типами реальностей, включаючи потенційно інші моделі існування у Всесвіті, де межі сприйняття визначаються специфікою космічних умов або типами свідомості. У цьому контексті розвиток свідомості постає не як локальне або одиничне явище, прив'язане до конкретної антропологічної чи природної системи, а як універсальний процес, що реалізується у множинних формах буття на основі єдиного «принципу ідеальності». Такий підхід відкриває можливості для переосмислення методології науки: від репрезентаційної до трансцендентно-когнітивної, де наука розглядається як процес розгортання свідомості у напрямі виходу за межі емпірично фіксованого досвіду. З огляду на це, актуальність дослідження полягає у методологічному обґрунтуванні здатності свідомості до трансценденції меж пізнання як чинника формування нових наукових парадигм.

Предметом дослідження є атрибутивна ідеальність свідомості, а об'єктом – процес формування пізнавальних структур у сучасній науці. Метою статті є аналіз фундаментальної здатності свідомості до встановлення міжреальностей зв'язків та визначення її значення для розвитку методології науки в умовах постнекласичної раціональності. Атрибутивна ідеальність свідомості дозволяє їй встановлювати відношення та зв'язки об'єктів поза простору і часу, а також відношення – зв'язки між різнорідними об'єктами, що належать до різних реальностей. Це не тільки «масштабна різnorodність» матеріально-природна дійсність, соціальна реальність, ментально-духовна сфера, а й “реальнісна різnorodність” різних типів свідомості як усвідомленого сприймання безлічі форм та проявлень всього існуючого у всесвітньому бутті у формі різноякісних природних реальностей. Рому розвиток ідеальної свідомості можна вважати універсальним явищем, характерним не тільки для якоїсь одиничної реальності, але й для множинних реальностей з різним типом і пороговими межами сприйняття дійсності в залежності від конкретних космічних умов буття та топографії Всесвіту, проте з єдиним “принципом ідеальності” свідомості. Ксенофан визначав це як “знання пізнання” або першовитокове знання про те, що людина може пізнавати і досягати в цьому пізнанні істини. В людській свідомості цей “пізнавальний паттерн” розгортається в цілу програму свідомісного розвитку людини, і він закладений на генетичному рівні у вигляді потреби до пізнання в напрямку наближення до істинного знання; на основі гносеологічних надбань і наукових досягнень цей “пізнавальний патерн” людської свідомості вдосконалюється і ускладнюється або навіть перекодовується на нове світорозуміння і генетично

передається прийдешнім поколінням. На подібних підставах людську свідомість можна визначити як “свідомість розвитку” у все більш вищому ідеальному сприйнятті Всесвіту та в ментально-духовному “піднесенні” до рівня всеєдності мислення і буття, що представлено ноосферно-синергетичною якістю дійсності. Тому людська свідомість на вищих рівнях свого розвитку стає “емерджентною свідомістю” з такою синергетичною якістю, що долає свою обмеженість в часовому відтермінуванні існування у світі і трансформується з обмеженої у часі ідеальності в “безкінечну ідеальність” і в “безкінечну свідомість” так званої “універсальної людини” з космічним світосприйняттям і світорозумінням. З цим припиняється самовідчуження людиною власної “свідомісної сутності” і її вищого модусу – духовної сутності – в тварину природну (“тварну” – Г.Сковорода) виключно матеріально-ентропійну сутність і людина набуває ідеально-свідомісної та духовної самоідентифікації. Людська свідомість що в ідеальних формах (образи та поняття) сприймає навколишню дійсність, і це сприйняття виглядає як пасивне “відображення” чогось матеріально-фізичного природного, в другому розумінні, може виглядати як “свідомісна контрсугестія” впливу відображеного в свідомість на оточуючий світ. Тоді вона набуває якості активного впливу власної рефлексії на “зовнішню” реальність, “розгортаючи” її з джерел власного світорозуміння і “розширеного” мисленевого досвіду.

Подібний «ментальний досвід» виходить за межі природного і входить в сферу космічного світорозуміння, метазнання і метафізичної реальності – це перш за все “сфера розуму” або ноосфера і космоноосфера як всеєдність мислення і буття. Функція свідомості тоді вже не зводиться до пасивного відображення позасвідомісної навколишності, а її ідеальні конструкти “накладуються” на цю навколишність і активно творять її на основі ноосферного метазнання як “космічного розуму”. Тим самим свідомість впорядковує дійсність, гармонізує її в неврівноважених процесах “гармонії протиріч” і в “протирічній гармонії” (з наявним синергетичним ефектом). Це відповідає самій природі і сутності свідомості, котра виникла як функціональна необхідність авторегуляції природних процесів;

Якщо фракталом зветься структура, яка зіставлена з частин, які в якомусь сенсі подібні цілому в регулярній само подібності, то тоді існує і фрактальна дійсність. Це може бути метафізична реальність, субстанційна метареальність, котрі можуть бути сприйнятними “фрактальною свідомістю” як від локально-неосферної і загальнокосмічної «понадсвідомості», так і в її універсальному цілому, яка, вочевидь є всесвітньою метасвідомістю. Е.А.Донченко вважає, що існує і первинна матриця “універсальної психіки” – це система

елементів, котра породжує поле загальних і рівновеликих ознак, з яких, змінюючи ці рівномірності, структурується психіка любого суб'єкта. Фракталізація даної матриці і створює психічне життя на Землі. Більш того, буттєвісно може існувати і відповідний “психофрактал” – він є “породження матриці універсальної психіки, в якій втілена частина Абсолюта..., котра репрезентує людину як елемент психо-логічної природи” [1, с. 29].

Психофрактальні можливості свідомості дозволяють виявити її ще одну вкрай важливу особливість – це принципова можливість ідеального “перетікання реальностей” одна в одну в межах однієї “одиничної реальності”. Наприклад, з аналогією фазових переходів, бо всі існуючі реальності самоподібні і свідомісна рекуренція дозволяє це зробити внаслідок ідеальності свідомості. І навпаки – свідомісний психофрактал може проникати в любую існуючу реальність Всесвіту як “пенетритна свідомість”, ідеально-свідомісно з'єднуючи різні типи, види і форми реальнісного буття всіх “множинних реальностей” в одну метафізичну реальність [2, с. 89]. Вони й створюють “центроверсійну реальність” у всеєдності мислення і буття [2, с. 310]. Це є смислова свідомість, яка як “смісло-свідомість” ідеально трансформус-перетворює дійсність “з різними смислами”, цінностями та значеннями на ідеальні моделі реальності [3, с. 108].

Свідомість постає як іманентне первинне «знання-в-собі», що, розвиваючись із природно-фізичного рівня, поступово переходить у форму «свідомості-для-всіх» і набуває статусу пізнавальної свідомості. У цьому процесі свідомість не лише відображає дійсність, але й надає їй пізнавального сенсу, виконуючи функцію активного смислового утворення. Такий перехід зумовлює можливість репрезентації знання як результату ментально-духовного процесу його трансценденції – від потенційності до актуалізованої форми істинного знання. Уявлення про знання як про абстракцію поступається місцем розумінню знання як такого, що предметно розгорнуте в універсальній структурі буття та в її численних природно-реальних модифікаціях. Отже, пізнання постає не ізольованим актом рефлексії, а процесом екзистенційно-онтологічного саморозкриття свідомості у взаємодії з реальністю. Це відкриває перспективу розгляду свідомості як фундаментального чинника розвитку знання, здатного трансцендувати емпіричні межі та утворювати нові когнітивні горизонти.

Таким чином, сучасна методологія науки повинна враховувати не лише репрезентативну, а й трансцендентно-конструктивну природу свідомості, що дозволяє їй інтегрувати різноманітні рівні реальності та формувати нові смислові структури пізнання. Саме в цьому полягає

її принципова роль у формуванні істинного знання як буттєвісного проявлення універсальної структури світобудови.

Література

1. Донченко О. А. Фрактальна психологія. Київ : Знання, 2005. 323 с.
2. Капіца В. Ф. Синергетика ноосфери і метафізика знання. Кривий Ріг : Видавничий центр, 2010. 304 с.
3. Капіца В. Ф. Філософсько-методологічні засади креативно-синергетичного світорозуміння. Кривий Ріг : Видавничий центр, 2009. 273 с.